

Tzv. Jóašův nápis – epigrafický nález století?¹

Martin Prudký

Abstrakt: Zpráva o nálezu kamenné tabulky s královským nápisem [stone tablet with royal inscription], který oslavuje Jóašovu opravu Jeruzalémského chrámu (9. st. BCE), si v lednu t.r. získala velkou publicitu. Pokud by se jednalo o autentický archeologický doklad, byl by jeho význam skutečně mimořádný. Studie nabízí přepis, překlad a stručný rozbor celého textu nápisu. Kriticky vyhodnocuje terminologické, frazeologické a syntaktické rysy textu, zejména jejich analogie či naopak nesourodosti se souvisejícími texty of the Hebrew Bible (IIKgs 12:5ff, IIKgs 22:3ff, IIKgs 25:8ff, IKgs 6-7, Exo 12:14 e.a.). Na základě rozpoznání, že nápis cituje biblické texty (až po doslovné terminologické a frazeologické paralely, včetně tzv. hapax legomenon) a předpokládá danosti nepochybně mnohem pozdější, než odpovídá době Jóašově, a na základě podezření, že některé formulace jsou frazeologicky ovlivněny moderní hebrejštinou (ivrít) autor dochází k závěru, že nález nemůže být autentickou epigrafickou evidencí, nýbrž je zřejmě forgery.

0. úvod

V polovině ledna t.r. vzrušila kruhy starozákonníků a biblických archeologů zpráva, že se v Jeruzalémě našla starověká tabulka s nápisem, který dokládá opravu šalomounovského chrámu za judského krále Jóaše (konec 9. st. ante), a že se autenticita nálezů byla "vědecky ověřena". Tato zpráva, kterou jako první publikoval 13. ledna 2003 izraelský deník Ha'arec, je svými důsledky natolik významná, že po několik dnů poutala pozornost tiskových agentur a významných médií.² Pokud by se jednalo o autentický nápis, byl by vůbec prvním mimobiblickým dokladem historické existence tzv. Šalomounova chrámu v Jeruzalémě. O historickou věrohodnost tradic o předexilním chrámu se – jak známo – vedou nejen odborné spory mezi biblisty či badateli o dějinách starověkého Izraele; otázka historické existence Šalomounova chrámu je jednou z "horkých" otázek v současném politickém izraelsko-palestinském konfliktu. V něm Šalomounův chrám představuje jedinečný symbol, jenž ztělesňuje spjatost dějinné cesty Izraele s daným místem, danou zemí. Tyto souvislosti jsou nepochybně důvodem, proč se zprávě věnovala taková pozornost.

Tabulka je obdélníkovou pískovcovou deskou o rozměrech 30×61×8 cm; kámen podle výsledků geologického průzkumu pochází od Mrtvého moře. Nápis o patnácti³ řádcích (v horní části poškozený) je vytesán tzv. protokenaánským

¹ Článek je přepracovaným textem hostovské konvokační přednášky, kterou autor 18. března 2003 proslavil na Evangelické bohoslovecké fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě.

² ČTK přinesla první zprávu již 14. ledna 2003: "Izraelští odborníci prokázali pravost nedávno objevené kamenné tabulky, která hovoří o opravách chrámu zadaných judským králem Jóašem (9. stol. př. n.l.). Text desky s desetiřádkovým nápisem ve fénickém písmu, nalezené zřejmě na Chrátové hoře v Jeruzalémě, se v některých částech shoduje s pasážemi z biblické druhé Knihy královské. ..."

³ Nikoli deseti, jak uvedla ČTK spolu s řadou dalších tiskových agentur (viz pozn. 2).

písmem, jehož tvar se podobá písmu tzv. Měšovy stély.⁴ Písmena nápisu jsou až překvapivě dobře čitelná.⁵ Text nápisu je celkově dobře srozumitelný, jazykově (až na několik významných jednotlivostí!) odpovídá standardu biblické hebrejštiny.

1. dosavadní zprávy o nálezu

Jako některé jiné významné archeologické nálezy v minulosti provází také objev této tabulky řada zvláštních okolností; některé z nich dokonce přesahují míru přiměřené kurióznosti a působí velmi podezřele.

Už například skutečnost, že se majitel tabulky skrývá v anonymitě a komunikuje pouze přes svého právního zástupce, nevzbuzuje důvěru; majitel má ovšem k takovému jednání poměrně jednoduché důvody – pokud by tabulka byla pravá, může být stíhán za přestoupení zákona o ochraně památek; pokud pravá není, může být obviněn z podvodu. Od počátku panuje podezření, že vlastníkem předmětu je Oded Golan,⁶ sběratel antikvit, jenž se vloni proslavil jako vlastník "senzačního" ossuaria z 1. stol. n. l. s aramejským nápisem "Jakub, bratr Ješuy".⁷

Jiným podezřelým rysem nálezů je pochybnost, resp. nedoložitelnost jeho původu. Tabulka nemá žádnou archeologickou dokumentaci. Její majitel tvrdí, že ji koupil na černém trhu starožitností v Jeruzalémě; prý byla před několika lety vykopána při stavebních úpravách na chrámové hoře, když se při tzv. Skalním dómu zřizovaly v podzemí nové prostory. Tuto informaci ovšem nelze nijak ověřit.

Řadu otázek a pochybností vzbuzuje také způsob zveřejnění. Publikována byla pouze zpráva o geologické expertíze, kterou pořídil Geologický ústav při ministerstvu infrastruktury; byla sice zveřejněna fotografie předmětu, tabulka sama však nebyla nabídnuta dalšímu zkoumání. Při publikaci výsledků expertízy bylo taktně zamlčeno, že působnost Geologického ústavu nesouvisí s oblastí archeologie starověku. Ve stínu jednoznačného závěru, že "autenticita nálezů byla potvrzena"⁸ také poněkud zůstává skryta skutečnost, že se provedená expertíza týká *pouze* ohledání charakteristik kamene, zejména jeho povrchu (patiny a zbytků přichycených látek) – tedy jen jednoho z řady aspektů, jež je třeba odborně prověřit. Publikovaná zpráva nijak nevyhodnocuje další podstatné danosti jako například problematiku epigrafickou (typ písma, písarské provedení) či sám nápis (jazykový a věcný rozbor textu). Při zveřejnění také zůstala

⁴ Tzv. Měšova stéla byla objevena v roce 1868 u Dibanu a bývá datována kolem roku asi 830 ante; o Měšovi srv. 2Kr 2,3n.

⁵ Fotografie, přepis a překlad, jakož i další informace a odkazy jsou přístupné na <<http://www.etf.cuni.cz/~prudky/joas/>>.

⁶ K odhalení identity majitele viz epilog.

⁷ Toto běžné ossuarium (schránka na kosti zemřelého a dříve již pohřbeného člověka) s neobvykle formulovaným nápisem by mohlo být schránkou, v němž byly uloženy tělesné pozůstatky "Jakuba, bratra Páně", a mohlo by tak být dokladem skutečnosti, že Ježíš měl sourozence. Viz André Lemaire, "Burial box of James the brother of Jesus", in: *Biblical Archaeology Review* Nov/Dec (2002).

⁸ Tak jeden z autorů expertízy, Shimon Ilani ve zprávě "Ancient Tablet Echoes Bible Passages: Scientists trying to authenticate find, which has murky origins", MSNBC, 13.1.2003, in: <<http://www.msnbc.com/>>.

zamlčena předchozí etapa zkoumání. Dříve, než majitel na podzim 2001 požádal o vypracování expertízy Geologický ústav, se totiž – jak mezitím vyšlo najevo – obrátil s obdobnou žádostí na Izraelské muzeum. Tato špičková instituce v oblasti archeologie a starověkých dějin Izraele tabulku vrátila s tím, že se jedná o padělek.⁹

Podezření z možného podvrhu posiluje ještě jedna pozoruhodná okolnost. V roce 1999 publikoval tel-avivský historik dějin Izraele Nadav Na'aman článek,¹⁰ v němž mj. rozvíjí hypotézu, že by určité látky knih Královských mohly být závislé na nedochovaných tzv. královských nápisech, které v předexilní době pravděpodobně patřily k výbavě chrámu či královského paláce v Jeruzalémě. Jakkoli se dosud žádný nález tohoto typu neobjevil, můžeme existenci takových nápisů předpokládat. Deuteronomističtí dějepavci, kteří pak po zničení Jeruzaléma a zboření chrámu sestavovali v babylonském exilu látky o dějinné cestě Izraele v předexilní době, mohli pro vyličení jednotlivých králů Izraele a Judska využít také vědomosti, které si pamatovali z těchto nápisů. Na konkrétních příkladech obdobných nápisů z nejbližšího historického kontextu¹¹ Na'aman dokládá, jaké rysy tyto texty vykazují a jak se k těmto textům mohou vztahovat příslušné pasáže biblických látek. V závěru svého článku Na'aman uvažuje mj. nad tím, že by právě například oddíl o Jóášových opravách chrámu mohl být – na základě svých formálních rysů – "ohlasem" staršího (autentického) textu, oslavného nápisu o Jóášových zásluhách.

Je tedy nalezená tabulka senzačním dokladem Na'amanovy hypotézy? Přímočarost takové návaznosti a podezřelé rysy, jež objev provázejí, ovšem vzbuzují podezření, že by se mohlo jednat o falsum, jež Na'amanovu hypotézu využívá k fabrikování historického "důkazu".

2. text nápisu

Kromě zprávy o geologické analýze nebyla dosud publikována žádná zevrubná zpráva či studie, jež by tabulku a její text soustavně analyzovala.¹² Následující odstavce nechtějí nabídnout více než jen první, předběžné ohledání textu nápisu z perspektivy biblického teologa. Problematiku geologické analýzy,

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Nadav Na'aman, "The Contribution of Royal Inscriptions for a Re-Evaluation of the Book of Kings as a Historical Source", in: *Journal for the Study of the Old Testament* 82 (1999), 3-17.

¹¹ Jedná se o nápisy sousedů a "nepřátel" Izraele, např. Měšovu stělu či asyrské nápisy. Z oblasti Izraele a Judska nebyl dosud žádný nápis tohoto žánru nalezen.

¹² Z rozborů publikovaných experty v obecných médiích či zveřejněných prostřednictvím internetových diskusních fór stojí za zmínku podrobná zpráva Dr. Rochelle I. Altmana ("Report on the Temple Tablet", <http://www.bibleinterp.com/articles/report_temple_tablet.htm>), jež se podrobně zabývá především písmem nápisu. Polemický rozbor geologické expertní zprávy nabízí na stejném serveru archeolog tel-avivské univerzity Yuval Goren ("An Alternative Interpretation of the Stone Tablet with Ancient Hebrew Inscription Attributed to Jehoash King of Judah", <http://www.bibleinterp.com/articles/alternative_interpretation.htm>); kritickou analýzou postupů, jimiž byla v Geologickém institutu ověřována pravost nálezu, dochází k závěru, že výsledky expertízy nejsou věrohodné; v závěru dokonce nabízí experimentální postup, podle něhož by bylo možné laboratorně vyrobit předmět týchž vlastností, jaké popisuje zveřejněná expertíza.

posouzení typu písma a dalších epigrafických charakteristik ponechávám příslušným odborníkům. Epigrafickému textu se hodlám věnovat jak z jazykového tak obsahového hlediska; soustavně se přitom chci ptát po vztahu tohoto epigrafického textu k analogickým či souvisejícím textům biblickým.

Jestliže text epigrafického dokumentu obsahuje výpovědi či formulace, jež obdobně nacházíme v textech biblických, stojíme před otázkou, jaký je vzájemný vztah obou dokumentů.

a) Za extrémní pozici biblicko-historického fundamentalismu by bylo v uvedeném případě možno označit představu, že nápis Joašovy oslavné tabule z konce 9. st. ante "cituje" biblický text. Tato představa totiž předpokládá, že biblické texty, jež vykazují doslovné obdoby (1Kr 6, 2Kr 12; případně i Ex 12,14; 2Kr 22,6nn a 2Kr 25,8nn) by touto dobou již byly "citovatelné", tj. pevně textově ustavené (v dnešní podobě?). Vzhledem k tomu, co dnes starozákonní věda považuje za přiměřený obraz dějin vzniku těchto textů,¹³ je to představa zcela anachronická, a to řádově – v pásmu absurdity.

b) V navázání na již zmíněnou studii Na'amanovu je však možné uvažovat o opačném vztahu obou dokumentů. Autoři deuteronomistických textů s odstupem několika generací od doby Jóašovy (v exilu, tj. v 6. st.) koncipovali "profétickou dějepravu", tj. příběh dějinné cesty Izraele, jak může a má sloužit k náboženské očistě, nápravě a rekonstrukci lidu Hospodinova. Tito autoři se zcela jistě mohli opírat o znalost epigrafického materiálu, který znali z předexilního Jeruzaléma – mj. např. o znalost rozmanitých nápisů na královských stélách, pamětních tabulích či nápisech vyrytých na zdech paláců, chrámů a bran. Tato představa je nejen možná, ale má značnou míru pravděpodobnosti. Bohužel, z prostředí předexilního Izraele se nedochoval žádný nápis tohoto typu, takže představa zůstává pouhou hypotézou; u sousedů Izraele a Judy však z této doby analogické texty dochovány máme.¹⁴

c) Jako třetí možnost se nabízí úvaha, že by text nápisu vskutku byl závislý na biblických textech, tj. že by paralely a analogie jeho formulací vskutku byly citáty či ohlasy biblických tradic. Pak by ovšem bylo vyloučeno považovat tabulku za autentický předmět z 9. století ante.

2.1. přepis, překlad a stručná anotace textu

V následujících odstavcích je text nápisu nejprve po jednotlivých řádcích přepsán do kvadrátního písma (poškození nápisu, případně jeho navrhované doplnění je podle obvyklé konvence vyznačeno hranatými závorkami; koncová písmena v kvadrátu rozlišují, jakkoli v protokenaánském písmu nikdy rozlišována nejsou), následuje vokalizovaný přepis latinkou a pracovní překlad. K jednotlivým řádkům připojuji stručný komentář k užitým termínům či frazeologii, případně hodnotím vztah termínů či vazeb k obdobným biblickým textům.

¹³ Přehledně shrnuje dnešní stav bádání např. Erich Zenger (Hrsg.), *Einleitung in das Alte Testament*, Kohlhammer: Stuttgart 1998, (3. Aufl.), 180-190; česky ve stručném přehledu Rolf Rendtorff, *Hebrejská bible a dějiny: Úvod do starozákonní literatury*, Vyšehrad: Praha 1996, 234nn.

¹⁴ Časově, místně, "kulturně" i jazykově je nejbližší paralelou tzv. Měšova stéla (srv. pozn. 15); k assyrským dokumentům tohoto typu srv. Na'aman (pozn. 10).

- ř. 0: [אַנְךְ · יְהוֹאָשׁ · בֶּן · אֵ]
['ánókí . j^ehó'aš . ben . 'a-]
Já l/jsem/ Jóáš, syn A-

Formulace je zcela hypotetickou konjekturou konstruovanou podle obvyklého žánru královských pamětních nápisů (srv. Měšova stéla, ř. 1: "*Já jsem Měša, syn Kemošjatuv, král Moábu, díbónec ...*").¹⁵ Z formulací následujících, jež vykazují řadu analogií (i přímých paralel) k textům 2Kr 12, se usuzuje, že nápis mluví o *Jóášovi*, synu Achazjáše (2Kr 11,2nn), judském králi z doby 835–796 př. n. l.; biblické podání tohoto judského krále hodnotí pozitivně (2Kr 12,2), zdůrazňuje jeho blízkost chrámovému prostředí (při vyvraždění královského rodu jej prý zachránil a až do chvíle nástupu na trůn vychovával kněz Jójada [2Kr 11,2nn]) a jeho zásluhy o renovaci jeruzalémského chrámu (resp. "*domu Hospodinova*" [2Kr 12,5]). – V čitelné části nápisu se ovšem Jóášovo jméno výslovně nevyskytuje.

- ř. 1: [חַזְיָהוּ · מַן [לְךְ י]]
chazjáhú . m[elech j^e-]
chazjáše, k [rál Ju-]

První tvar na řádce je nejspíše část jména *Achazjáš*; ve slovní zásobě biblické hebrejštiny totiž není doložen žádný jiný tvar, který by bylo možné pomocí daných konzonant neúplného tvaru חַזְיָהוּ rekonstruovat. Jméno אַחַזְיָהוּ (Achazjáš, *král*. Ochoziáš) nosil jednak severoizraelský král z dynastie Omriovců, syn Achabův (1Kr 22,40nn; asi 853–852), jednak judský král, syn Jóramův (2Kr 8,24nn; asi 841). Z řady narážek citací a variací, které spojují text nápisu s příběhem o činech Jóáše, syna Achazjášova,¹⁶ stejně jako z předpokládaného místa nálezu (Jeruzalém) se nabízí předpokládat, že nápis mluví o tomto judském králi, nikoli o jeho severoizraelském jmenovci, synu Achaba.

- ř. 2: [. . .] הָ · וַאֲעַשׂ · אֵת · הָ [. . .]
húdá . wá'a'ás . 'et . ha-[. . .]
dska. I učinil jsem /ten/ [. . .]

V biblické hebrejštině není doložen tvar, který by byl tvořen konsonantami הרה; neexistuje ani varianta, která by možné slabiky tohoto tvaru vytvářela dlouhými samohláskami, jež by mohly být v masoretském textu vyjádřeny tzv. podklady

¹⁵ Alfred Jepsen, *Královská tažení ve starém orientu: Prameny k dějinám starověké Palestiny*, Vyšehrad: Praha 1987, 143; Karl Jaroš, *Hundert Inschriften aus Kanaan und Israels: Für den Hebräischunterricht bearbeitet*, Schweizerisches Katholisches Bibelwerk 1982, 44.

¹⁶ V kontextu příběhu o judském králi Jóášovi se odkaz na Achazjáše objevuje v 2Kr 11,1.2; 12,19 a 13,1.

(tzv. *matres lectionis*; hypoteticky např. tvar היררה).¹⁷ Konsonanty הרה jsou tedy nejspíše¹⁸ částí tvaru, který začíná na předchozím (porušeném) řádku. Ze slovní zásoby biblické hebrejštiny vyhovuje pouze termín יהודה (*Jhúdá*, Judsko; bez podkladu ו); tento termín je podle obvyklého stylu královských napsů na tomto místě možné očekávat, odpovídalo by to obvyklému formuláři daného žánru.¹⁹

Také slovesný tvar ועאש (*wá'a'as*) je v královských nápisech obvyklým tvarem; např. v nejbližší paralele, v textu tzv. Měšovy stély tentýž tvar také uvádí první větu, jíž po představení jména a titulu oslavovaného krále začíná vlastní výčet jeho pamětihodných činů (srv. Měšova stéla, ř. 3).²⁰

Slovesný předmět – tj. klíčový termín označující zde oslavovanou činnost – je bohužel nečitelný; každá jeho rekonstrukce by nutně byla neúnosně hypotetická.²¹ Z následujícího kontextu můžeme pouze usuzovat, že se mohlo jednat o provedení opravy chrámu – počín, jímž by se mohl do dějin zapsat král, jenž "... *po všechny své dny činil to, co je správné v Hospodinových očích, poněvadž ho vyučoval kněz Jójada*" (2Kr 12,3).

- ř. 3: [ה · כאשר · נמלאה · נ] ·
 -á . ka'ašer . nimle'á . n[id-]

? , tak jak se naplnily do[bro-]

Řádky 2–9 obsahují jedinou, vícenásobně rozvitou větu; hlavní teze, formulovaná analogicky k biblickým výčtovým vyprávěním slavných skutků (sloveso v tzv. narrativu [konsekutivním imperfektu]: וואעש), je následně rozvita bohatě rozvětvenou vedlejší větou se slovesem v perfektu a řadou infinitivních vazeb.

Slovesný tvar נמלאה (*nimle'á*; ni. pf. fem.) je gramaticky možný, v biblické hebrejštině ovšem nedoložený; od kořene מלא v nifalu nejsou tvary affirmativní konjugace (tzv. perfekta) vůbec doloženy.²²

- ř. 4: בת · לב אש · בארץ · ובמר
 -bat . leb 'iš . bá'arec . úbámid-

volné dary srdce člověka v /tél/ zemi a v /tél/ ste-

¹⁷ V epigrafických textech předexilní doby se tzv. podklady nevyskytují (srv. např. text Měšovy stély či napsu v šiloašském vodovodním tunelu; Jaroš, *Op. cit.*, 44n a 71n).

¹⁸ Teoreticky je možno uvažovat o jinak nedoložené femininní variantě termínu הָה (*hed*, hlasitý rámus, pokřikování); významová souvislost je však na tomto místě nejasná.

¹⁹ Srv. úvodní větu tzv. Měšovy stély citovanou výše (viz ř. 0.).

²⁰ Jaroš, *Op. cit.*, 44: וָאֵשׁ הַבְּמֹחַ זָאָח לְכַמֵּשׁ בְּקִרְחָה בְּנִס

wá'a'as ha-bámat zót láKámoš b'eQarchó b'enes

"I učinil jsem tuto výšinu (tj. svatyni) pro Kémoše v Qarchó na znamení ..."

²¹ ה jako poslední čitelné písmeno na ř. 3 je možné považovat za gramatický člen, tutéž konzonantu jako první písmeno následujícího řádku je možné pokládat za femininní nominální koncovku. Pro doplnění termínu však není v dochovaném tvaru napsu žádná opora.

²² Jedinou myslitelnou výjimkou by mohla být formulace וָאֵשׁ הַבְּמֹחַ זָאָח לְכַמֵּשׁ (neboť hlava má /jest/ naplněna rosou) v Pís 5,2; zde je ovšem tvar נמלא (*nimlá*) vzhledem k syntaktické vazbě obvykle považován za *participium*. Tvary praeformativní konjugace (tzv. imperfekta) se vyskytují 21×.

- ř. 5: בר · ובכל · ערי · יהודה · ל

-bár · úb^ekol · 'áré · j^ehúdá · lá-

pi a ve všech městech Judska, aby

Subjektem slovesa je adnominální vazba אש לב · אש [נ[ר]בת (ni[d]bat leb 'iš, "dobrovolný závazek lidského srdce"). Rekonstrukce poškozeného písmene נ[ר]ב^ה je poměrně pravděpodobná, jeho spodní polovina je na kameni ještě čitelná. Termín נ[ר]ב^ה označuje tíhnutí, vnitřní sklon či záměr něco učinit.²³ V kultickém kontextu označuje též dobrovolný obětní dar (srv. např. Ex 35,29; 36,3; Ez 46,12); volněji může označovat též dobrovolně přijatý závazek něco vykonat, tedy vyhlášený záměr (srv. Dt 23,24).²⁴

Vazba אש לב (*léb 'iš*) se v obdobném smyslu vyskytuje právě také v 2Kr 12,5.²⁵ Také zde (v částečně jiné formulaci) vyjadřuje dobrovolný závazek přinést stříbro (peníze) pro jeruzalémský chrám.²⁶

Adnominální vazba jako celek אש לב נרבת (*nidbat léb 'iš*) zde tedy zřejmě má opisovat záměr opravit jeruzalémský chrám; tento záměr je zde stylizovaně vyjádřen jako dobrovolné "tíhnutí srdce" příslušné komunity.

Společenství lidu, jež je nositelem tohoto dobrovolného závazku, je představeno v trojné struktuře podle místa pobytu, resp. podle struktury samosprávného zastoupení – obyvatelé (1) /úrodné/ země, (2) stepi a (3) judských měst. Takové členění je ovšem pro předpokládaný historický kontext zvláštní; v biblických textech nemá paralelu.²⁷

Celkový smysl výpovědi – že král učinil onen pamětihodný čin (obnovu chrámu) "tak, jak" se naplnil záměr či tužba všech jeho poddaných – je pro žánr královských nápisů zcela neobvyklý; nápisy zpravidla opěvují pouze krále samého a všechny pamětihodné činy z doby jeho vlády připisují výlučně jemu.

- ř. 6: תת · כסף · הקדשם לרב ·

-tet · kesef · haqq^odáším lárób

se dalo stříbro /ze/ svatých darů přehojně

²³ Jedná se o derivát slovesného kořene נרב, "hnát", "pohánět"; pas. "být puzen".

²⁴ Dt 23,24: "Budeš bedlivě dodržovat to, co vyřkly tvoje rty a co jsi dobrovolně slíbil Hospodinu, svému Bohu, k čemu ses svými ústy zavázal." (... נרבה אשר דברת בפיך)

²⁵ 2Kr 12,5: כל-כסף אשר יעלה על לב-איש להביא בית יהוה "...všechno stříbro, které někdo dobrovolně přinese do Hospodinova domu, ..."

²⁶ Výraznost této paralely zvyšuje fakt, že z celkem šesti výskytů vazby לב-איש v biblické hebrejštině je pouze tento jediný takto specifický (aspekt dobrovolného "daru srdce").

²⁷ Vazba tvarů במדבר ... בארץ se v biblických textech vyskytuje pouze v přístavkovém vztahu (1Kr 9,18), případně v poetických paralelismech (Ez 19,13; Oz 13,5); nikdy jako vícenásobné určení místa.

Tvarem לתת (*látet*; נתן inf. cs.) začíná další větná fráze. Infinitivní vazba zde vyjadřuje účel – je třeba "dát stříbro /ze/ svatých darů" na nákup materiálu a odměnu pracovníků.

Fráze כסף הקדשם (*kesef haqq^odášim*, "stříbro svatých darů") má přesnou paralelu v 2Kr 12,5; nápadnost paralely zvýrazňuje, že se v biblické hebrejštině jedná o jediný výskyt této formulace (*hapax legomenon*!). Samotný pojem קדשם (*q^odášim*) je pro označení /finančních/ darů přinesených do svatyně pevně terminologicky zakotven²⁸ a v oddíle 2Kr 12,5nn zaznívá opakovaně.²⁹

Stříbra ze svatých darů, tj. prostředků z chrámové pokladny je na opravu Hospodinova domu třeba vydat "hojně" – לרב (*lárób*).³⁰ Související biblické oddíly vyjadřují obdobný motiv slovesně: vydávané stříbro se pracovníkům "nevyúčtovává" (2Kr 12,16; 22,7).

• ř. 7: לקנת . אבן . מחצב . ובר

liqnót . 'eben . machcéb . úbró-

k nakoupení kamene tesaného a cypři-

Další infinitivní vazba uvádí účel vydávání stříbra – má sloužit "k pořízení", resp. "k nakoupení" stavebního materiálu a zaplacení řemeslníků.

Syntagma אבן מחצב (*'eben machcéb*, kámen otesaný) má opět poměrně přesnou analogii v 2Kr 12,13 i 22,6;³¹ v biblických textech je ovšem ve všech výskytech této fráze plurál אבני מחצב. (*'abné machcéb*, kameny otesané).

• ř. 8: שם . ונחשת . אדם . לעשת

ším . ún^echóšet . 'ádám . la^asót

šů a bronz, /takél/ člověka, aby /to/ učinil

Termín ברוש (vzácné dřevo, cypřiš; v nápise tvar pl.) zaznívá v biblickém vyprávění nikoli v oddíle o Jóašově opravě, nýbrž již v souvislosti s prvotní stavbou jeruzalémského chrámu (1Kr 5,22.24; 6,15.34 a zejména 9,11 paralelně s dřívím cedrovým). I tento termín, jakkoli představuje dílčí variaci oproti obecnějšímu עצים ("dříví"; 2Kr 12,13 a 22,6), tedy má jednoznačnou vazbu na biblickou tradici o stavbě jeruzalémského chrámu; podobně jako termín עצים ("dříví") v uvedených textech je i zde užít plurálový tvar.

"Bronz" – נחשת (*n^echóšet*) – může být stavebním materiálem pro budovu chrámu (srv. sloupy včetně hlavic a podstavců, 1Kr 7,15nn a 2Kr 25,13nn), je však také látkou, z níž jsou zhotoveny mnohé předměty chrámové výbavy, zejména

²⁸ Např. Ex 28,38; Lv 22,2-16; Nu 5,9; 1Kr 7,51; 15,15; 1Pa 26,20.

²⁹ 2Kr 12,5.19.19.

³⁰ K adverbialnímu užití tvaru ve stejném smyslu srv. např. 1Kr 10,10.27; 1Pa 12,41 aj.

³¹ Opět se jedná o vazbu se specifickým výskytem právě v oddíle o opravě chrámu; kromě uvedených výskytů je spojení doloženo již jen v 2Pa 34,11.

předměty pro kultický provoz – např. oltář (1Kr 8,64; Ex 38,30), stojany, kola, nádrže (1Kr 7,27.30.38), hrnce, lopaty, kropenky (sumárně 2Kr 7,45 a 2Kr 25,14).

Také položka "člověka" najatého, "aby učinil tu práci" není jen lapidární zmínkou o nutných personálních nákladech, nýbrž je formulací, jež má jako specifický motiv analogii v látkách o stavbě chrámu Šalomounova – srv. zejména 1Kr 7,14, kde je Chíram povolán, aby "učinil všechnu tu práci s mědí" ... "a učinil všechnu tu práci".³² V oddílech 2Kr 12,5nn a 22,3nn se pak jako ustálená varianta tohoto terminologického spojení vyskytuje syntagma participiální עָשִׂי הַמְּלָאכָה (*óse hammé'lá'ká*, "ti, kdo pracovali", "vykonavatelé toho díla").³³

• ř. 9: במלאכה . באמנה . ואעש

bimlá'ká . be'emúná . wá'a'ás

prací poctivou. I učinil jsem

Předložková vazba במלאכה ואעש (*la'ásót bimlá'ká*) je zvláštní; u slovesa עָשָׂה (*'šh*, "činit") je v biblické hebrejštině běžná vazba s přímým předmětem v akusativu.³⁴ Předložkovou vazbu je možné pojmout jako spojení instrumentální, související s následujícím adverbialním určením באמנה (*be'emúná*, "věrně"). Tento poslední tvar má v obdobné souvislosti opět přímou analogii v biblických oddílech o opravách chrámu (2Kr 12,16 a 22,7).³⁵

Tvarem ואעש (*wá'a'ás*, "i učinil jsem") navazuje nová věta, jež uvádí konkrétní popis pamětihodné obnovy chrámu. Užitím identického tvaru jako na počátku předchozí věty (ř. 2) je navozen dojem monumentální stereotypnosti; tento rys lze u textů obdobného žánru doložit jak v biblickém podání o zásluhách králů,³⁶ tak v dochovaných královských nápisech.³⁷

³² 1Kr 7,14: לְעִשׂוֹת כָּל-מְלָאכָה בְּנִחְשָׁת ... וַיַּעַשׂ אֶת-כָּל-מְלָאכָתוֹ

³³ 2Kr 12,12.15.16; 22,2.2.9.

³⁴ Srv. např. Ex 20,10; 36,6; Lv 23,30; Dt 5,14; 16,8.

³⁵ Ve 2Kr 12,16 jde analogie až k defektivnímu způsobu psaní אמנה (*hapax!*) místo standardního אמונה.

³⁶ Např. sumář Davidova "kralování" podle 2Kr 2,11: "a dnů, co kraloval David nad Izraelem /bylo/ čtyřicet let; v Hebronu kraloval sedm let a v Jeruzalémě kraloval třicet tři let."

³⁷ Srv. např. Měšova stéla, ř. 21–23.26–27 se stereotypním výčtem "budovatelských počínů" (sloveso בנה, "stavět"); cit. podle Jaroš, *Op. cit.*, 44:

אֶנֶךְ . בְּנִתִי . קִרְחָה . הַמַּת . הַיַּעֲרֹן	ř. 21	<i>A postavil jsem Qarcho, hradby /toho/ skalního lesa ...</i>
וְאֶנֶךְ . בְּנִתִי . שַׁעֲרִיָּה	ř. 22	<i>a postavil jsem jeho brány</i>
וְאֶנֶךְ . בְּנִתִי . מְגִדְלָחָה		<i>a postavil jsem jeho věže</i>
וְאֶנֶךְ . בְּנִתִי . בֵּת מֶלֶךְ	ř. 23	<i>a postavil jsem palác královský ...</i>
אֶנֶךְ . בְּנִתִי . עִרְעֵר	ř. 26	<i>A postavil jsem 'Aro'er ...</i>
אֶנֶךְ . בְּנִתִי . בֵּת בַּמֹּת	ř. 27	<i>A postavil jsem Bet-Bamot ...</i>
אֶנֶךְ . בְּנִתִי . בֶּזֶר		<i>A postavil jsem Bezer ...</i>
וְאֶנֶךְ . בְּנִתִי . בַּא [מְהַרְדָּ] וּבֵת דִּבְלָתָן	ř. 29	<i>A postavil jsem [Made]bu a Bet-Diblatan ...</i>

- ř. 10: אַח · בַּדָּק · הַבַּיִת · וְהִקְרַת ס

'et . bedeq . habbajit . w^ehaqqíróť sá-

/tu/ trhlinu (kontrolu?!) Domu, a /ty/ zdi o-

Slovní spojení בַּדָּק הַבַּיִת (*bedeq habbajit*) je jednou z klíčových spojnic nápisu s biblickým podáním o opravách chrámu za Jóaše či Jóšijáše; toto slovní spojení se totiž vyskytuje právě jen v těchto oddílech.³⁸ Současně je toto syntagma, resp. jeho vazba se slovesem jedním z nejzřetelněji problematických formulací nápisu. Fráze zasluhuje podrobnější samostatný rozbor (viz níže, odst. 2.2.b).

Harmonizující překlad, který odstraní rozpornost formulace, by mohl s ohledem na následující kontext znít: "*a učinil jsem* (tj. opravil jsem [příp. provedl jsem kontrolu na tom, ...]), *co /bylo/ poškozeno na domě,*³⁹ *a zdi okolní ...*".

Všech šest následujících rozvíjejících předmětů, jež mají představovat výčet stavebních oprav, které byly v domě Hospodinově provedeny, má jednoznačnou vazbu nikoli na opravy chrámu, nýbrž přímo na jeho stavbu, jak je v biblickém podání připsána Šalomounovi;⁴⁰ analogicky k tomu pak i na příběh o zničení tohoto chrámu, jak je líčí poslední kapitola deuteronomistické dějepavy (2Kr 25,9nn). Žádný z uvedených termínů se však nevyskytuje v oddílech o Jóašově či Jóšijášově opravě chrámu. Jakoby text nápisu chtěl položit zvlášť silný důraz na to, že se týká specificky chrámu *Šalomounova*, resp. obnovy jeruzalémského chrámu do *původního* stavu; jakoby textu nápisu šlo vpsledu o Šalomounův chrám, nejen o pamětihodnost Jóašovy obnovy.

Alespoň stručně charakterizujme jednotlivé položky uváděných oprav:

- ř. 11: בָּב · וְאֵת · הַיְצַע · וְהַשְּׁבַב

-bíť . w^e'et . hajjáci^a . wehaššebákí-

kolo, a /tu/ přístavbu, a /to/ mřížová-

Plurálový tvar וְהִקְרַת (*w^ehaqqíróť*, "zdi") označuje vnější zdi "domu Hospodinova"; při popisu stavby Šalomounova chrámu se jako motivové slovo objevuje několikrát.⁴¹ Také termín סָבִיב (*sábíb*, "okolo") se v popisování stavby a výbavy chrámu pod Šalomounovým vedením vyskytuje opakovaně,⁴² zatímco v oddílech o chrámových opravách (2Kr 12 a 22) zcela chybí.

³⁸ Viz 2Kr 12,6.7.8.9.13 a 2Kr 22,5.

³⁹ Český ekumenický překlad v 2Kr 12,7.8.9 a 2Kr 22,5 frází překládá "[opavit] poškozené části domu".

⁴⁰ Podobně jako již termín בְּרוֹשׁ (cypřišové dřevo), viz výše (ř. 8).

⁴¹ 1Kr 6,5.6.15.16.29.

⁴² 1Kr 6,5.5.5.6; 7,12.18.20.23.23.24.24.35.36; příznačně také při zničení Šalomounova chrámu 2Kr 25,17.

Termín יצע (*jáciá*) označuje vnější přístavbu u bočních stěn chrámu. Vyskytuje se *pouze* v příběhu stavby chrámu v 1Kr 6,5.6.10 (*sic!*),⁴³ a to právě v těsné souvislosti s termíny "zdi", "okolo" a slovesným tvarem וַיַּעַשׂ (*wajja'aš*; "a udělal").

Termín שבכה (*šebáká*, [pl. *šebákím* i *šebákót*] "/ozdobné/ mřížování") také pevně patří k popisu Šalomounova chrámu. Kromě sedmi výskytů při líčení stavby chrámu (1Kr 7) se dvakrát vyskytuje v popisu jeho zničení (2Kr 25,17). Při líčení výzdoby Šalomounova chrámu užívá tento termín také 2Pa 24,12-13 (3×) a Jr 52,22-23 (2×).

• ř. 12: ם . והלולם . והגרעת . וה

-m . w^ehallúlím . w^ehaggrá'ót . w^eha-

ní, a /ty/ točité schody (?), a /ty/ konzole, a /ty/

Termín לולם (*lúlím*) je v biblické hebrejštině *hapax legomenon*; jeho význam není zcela jednoznačný. V příbuzných jazycích označuje "prostor schodiště", "prohlubeň v podlaze", "šroubovitě vinutí";⁴⁴ jednotliví badatelé termín spojují s různými typy "vertikálních průchodů v domě" – od "padacích dveří"⁴⁵ až po "točité schodiště".⁴⁶

Také termín גרעת (*gerá'ót*) je unikátní. V biblické hebrejštině není doložen, existuje zde však blízká varianta מַגְרָעוֹת (*migrá'ót*), jež je ovšem opět *hapax legomenon* (1Kr 6,6). Oba termíny jsou odvozeny od slovesného kořene גרע I. ("krátit", "ustoupit"); jedná se o termíny architektonické, označující výstupky v nosných zdech, jež umožňují uložit příčné stropní trámy bez zahlabování do nosného zdiva – konzolové nosníky (ČEP "římsovitě výstupky").

• ř. 13: דלתת . והיה . הים . הזה

-ddaltót . w^ehájá . hajjom . hazzé

dveře. I bude den tento

Tvar דלתת (*daltót*, "dveře", "vrata") patří k běžným a frekventovaným slovům; označuje řadu různých typů dveří – dveře jednotlivých domů či jejich uzavíratelných místností (Gn 19,6.9.10; Sd 3,23nn), městské brány (Sd 16,3; Neh 3,1nn aj.) i chrámová vrata (דַּלְתוֹת הַבַּיִת 1Kr 7,50). Také tento termín je výrazně spojen s příběhem stavby Šalomounova chrámu. Dveřím svatyně se v biblickém podání věnuje značná pozornost, protože oddělují prostor svatyně od vnějšího prostoru; jejich materiál, výprava i výzdoba jsou detailně pojednány.⁴⁷

⁴³ Ve všech třech případech – a právě jen v nich (*sic!*) – se navíc jedná o *keré/ketíb*; zvláštnost tvaru a jeho významu na tomto místě je tedy masoretskou tradicí zvláště zajištěna.

⁴⁴ Etymologický materiál a možnosti významů přehledně uvádí Ludwig Köhler a Walter Baumgartner (Hrsg.), *Hebräisches und aramäisches Lexikon zum Alten Testament II*, Leiden 1974, (3. Auflage), 498.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Tak ČEP; kral. "šnek"; zde je podstatná větná vazba se slovesem עלה "vystupovat /vzhůru".

⁴⁷ Viz 1Kr 6,31.32.34; 7,50; srv. též 2Kr 18,16.

Je pozoruhodné, že z celého konkrétního výčtu stavebních činností se v souvisejících biblických oddílech pouze úvodní fráze (ברק הבית, "trhlina Domu") týká *opravy* chrámu; všechny ostatní termíny ř. 10-13 nejsou v 1Kr 12 a 22 vůbec doloženy, souvisí ovšem s *výstavbou* Šalomounova chrámu (1Kr 6n; případně jsou i zmíněny při líčení jeho destrukce v 2Kr 25,17). Nápis tím pozoruhodně přesouvá důraz směrem k poloze statutární konstituce (spíše než dílčí opravy či příležitostné rekonstrukce); je zřetelné, že vposledu běží o chrám Šalomounův.

Následuje nová věta, jež obrací perspektivu od činů vykonaných v /nedávné/ minulosti k jednání budoucímu; obrat perspektivy je zcela v souladu s biblickou hebrejštinou vyjádřen tvarem והיה (*wehájá*, "i bude ...").⁴⁸ Jakkoli se formulace věty zdá být jazykově hladká a věcně srozumitelná – "i bude tento den památkou (památným svědectvím)" – je jak po stránce jazykové, tak z hlediska věcného nanejvýš kuriózní; v odstavci 2.2.c jí proto věnuji samostatný výklad.

• ř. 14: לעדת . כי . תצלח . המלאכה

lá'édút . kí . ticlach . hammé'lá'ká

/památným/ svědectvím, neboť zdařila se /ta/ práce.

Navazující věta vyjadřuje gramatický předmět, tj. věcný obsah tohoto "památného svědectví". Její syntax i způsob navázání na předchozí větu jsou stejné jako v Dt 31,21; s tímto veršem výpověď spojuje i terminologická shoda ("a bude ... svědectvím"):

וְהָיָה כִּי־תִמְצָאן אֹתוֹ קְרוֹת רְבוֹת וְצָרוֹת a stane se, že nastanou mnohé zlé věci a soužení

וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד a bude vypovídat tato píseň proti němu jako svědectví,

כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זְרַעוֹ že není zapomenuta v ústech jeho potomstva.

Formulace *כי תצלח המלאכה* (*kí ticlach hammé'lá'ká*) by pro kontext 9. stol. byla jazykově značně neobvyklá; obdobné výpovědi, kde se neosobně mluví o zdaru "práce" – nikoli o personálním subjektu (jehož osobní konání provází zdar a požehnání) – se vyskytují pouze v pozdějších (nikoli přexilních) vrstvách jazyka. Podrobněji viz samostatný odstavec (níže 2.2.d).

• ř. 15: יצו . יהוה . את . עמו . בברכה

j'caw . JHWH . 'et . 'ammó . bibráká

Nechť opatří⁴⁹ JHWH svůj lid požehnáním!

Poslední řádek uzavírá nápis samostatnou větou – formulí požehnání. Formulace je opět dosti zvláštní. Úvodní jussivní slovesný tvar není vytvořen přímo od

⁴⁸ Wolfgang Schneider, *Grammatik des Biblischen Hebräisch*, Claudius Verlag: München 2001, (8. Aufl.), § 54. makrosyntaktische Zeichen.

⁴⁹ Dosl. "přikáže"; v zájmu zachování vazba slovesa s přímým předmětem ("lid svůj") a předložkovou vazbou ("požehnáním") volím volnější překlad, který však umožňuje zachovat logiku vazeb dalších větných členů.

termínu ברך (*je'bárek*), jak bývá obvyklé v řadě biblických⁵⁰ i mimobiblických⁵¹ dokladů formule požehnání. Běží zde zřejmě o nepřímý opis, nikoli performativní výrok žehnajícího – "necht' Hospodin přikáže požehnání pro svůj lid", resp. "necht' Hospodin opatří lid svůj požehnáním". Tato nepřímá formulace by mohla souviset se skutečností, že se jedná o nápis královský – nikoli o performativní výrok žehnajícího kněze (např. ve stylu áronského požehnání Nu 6,24) či soukromou prosbu v kultickém kontextu (jako např. nápisy v Kuntillet Adžrud; viz pozn. 51). Vzhledem k tomu, že nám zcela chybí jakýkoli srovnávací materiál žánru královských nápisů z prostředí Izraele či Judska, nelze k této formuli říct více, než jen konstatovat její zvláštnost (a jistou syntaktickou podobnost s Ž 29,11; viz pozn. 50).

2.2.k podezřelým rysům některých formulací

Na několika místech text nápisu vykazuje závažné problémy, které vzbuzují pochyby o tom, že by se mohlo jednat o autentický dokument z hluboce předexilní doby (9. či 8. st.). V následujících pěti odstavcích se podrobněji věnujme některým podivným jevům v pravopisu, terminologii, frazeologii i ve věcném obsahu či jeho souvislostech.

(a) pravopis jména »J^ehúdá«

Dvakrát se v nápisu objevuje tvar יהדה (*J^ehúdá*, Judsko; ř. 1-2 [částečně rekonstruováno] a 5). Pro 9. či 8. st. by se jednalo o zcela unikátní doklad pravopisu tohoto jména. Podle evidence shromážděné a prověřené B. J. Diebnerem⁵² se totiž tento pravopis poprvé vyskytuje teprve na ptolemaiovských mincích (3. st. [sic!]); pro dobu dřívější je epigraficky doložen pouze stručnější tvar jména יהד / יהוד (*Jáhúd*).

(b) »i učinil jsem ... bedeq ha-bajit«

V dochovaném tvaru nápisu je klíčovým místem, jež spoluvytváří souvislost s biblickým oddílem o Jóašovi, fráze ברק הבית (*bedeq ha-bajit*; ř. 10). Toto spojení se vyskytuje v textu Bible celkem 6× – z toho 5× právě v oddíle o Jóašově opravě Hospodinova domu (2Kr 12,6.7.8.9.13) a 1× v oddíle o opravě Jóšijášově (2Kr 22,5); zazní-li tedy tato fráze, není možné si ji nespojit s uvedenými oddíly. Sám termín ברק (*bedeq*) bývá často překládán jako "poškození" či "poboření" ve smyslu stavební zchátralosti budovy. Jakkoli kontext, jenž zmiňuje stavební kámen a

⁵⁰ Pro nejběžnější přímé formule požehnání srv. např. Nu 6,24-26; Ž 128,6; 134,3; Jr 31,23; Rt 2,4 (formule: יהוה יברכך); syntaktické stavbě výroku je formulačně nejbližší Ž 29,11, kde po jusivním slovesném tvaru יברך také následuje jako přímý předmět אֶת־עַמּוֹ a předložková vazba s ב: בִּרְךָ אֶת־עַמּוֹ בְּשָׁלוֹם ("necht' požehná [Hospodin] lid svůj pokojem").

⁵¹ Např. nápisy z Kuntillet Adžrud (poutní svatyně v Negevu, polovina 9. st.):

ברכתך ליהוה [. . .] ולאשרתה יברך וישמרך ויהי עם אדני

bérachtíchá láJHWH ... úl'ašertó: je'bárechchá w^ejšm^erechchá waj^hí 'im 'adóni

"žehnám ti při Hospodinu [...] a při ašeře jeho: ať požehná tě a ať opatruje tě a ať je s pánem mým"

Jaroš, *Op. cit.* 58n.

⁵² Bernd Jorg Diebner, "Erwägungen zur Namensform "Juda"/ jehuda", in: *Dielheimer Blätter zum Alten Testament* 25 (1988), 49-73.

dříví, může k takovému pojetí vést, je zřetelné, že v biblických oddílech termín označuje spíše "statutární" trhlinu chrámu, jenž byl "rozpolcen" modloslužbou. Proto je zde termín užíván absolutně (jako *theologumenon*). S tím zřejmě souvisí i velmi pozoruhodné "překládání" Septuaginty, která na všech výše uvedených místech (sic!) termín pouze transliteruje (τὸ βεδεκ τοῦ οἴκου) – pro posluchače tohoto překladu tedy muselo jít o termín zavedený a zcela zdomácnělý.

Kromě samotného termínu je v biblické hebrejštině stabilní i vazba se slovesem – termín בִּדְק (bedeq) se pojí výlučně se slovesem חִזַּק (*pi* "upevnit", "posílit"). Vazba na slovesný kořen je natolik pevná, že zůstává zachována i tam, kde se příslušné termíny dostávají do spojení adnominálního (Ez 27,9.27) či infinitivního (2Pa 34,10). Z logiky vazby přitom vyplývá, že termín בִּדְק (bedeq) je chápán negativně – jako vada, kterou je třeba odstranit ("upevnit" dům Hospodinův, jenž je ohrožen "trhlinou" modlářství). Výrok Jóašova nápisu ovšem vyznívá zcela opačně: "učinil jsem (וַאֲעַשׂ וָאֵשׁ) *wá'á'as* trhlinu Domu".

Záhada takové formulace je vysvětlitelná poměrně snadno – odpovídá jazykovému usu moderní mluvené hebrejštiny (ivrit), kde termín בִּדְק (bedeq) označuje jednak "kontrolu" (např. stavebního stavu nemovitosti), jednak s prověrkou související "úklid" či "renovaci"; běžně se přitom pojí právě se slovesem עָשָׂה.⁵³ Na rozdíl od hebrejštiny biblické je v dnešní hebrejštině možno říci "učinil jsem opravu /toho/ domu" slovy וַאֲעַשׂ אֶת בִּדְק הַבַּיִת (wá'á'as 'et bedeq habbajit).

(c) výroční památka?

Další značně podezřelé místo je na ř. 13–14. Věta "i bude tento den památným svědectvím" vyznívá, jakoby nápis počítal s výročním připomínáním památky "tohoto dne", tj. s pravidelnou výroční oslavou. To je z věcného hlediska velmi podivné. Taková formule se – pokud je mi známo – na královských nápisech nikde nevyskytuje (z dané kulturní oblasti je jich ovšem dochováno velmi málo). Ostatně, neodpovídalo by to ani základní funkci těchto nápisů. Ty sice mají "na věky připomínat" slavné činy opěvovaného vládce, nebývá s nimi však spojeno zřízení výročního svátku. Spojit památku na úspěšného panovníka s výročním datem by bylo nesnadné již proto, že nápis obvykle kumulativně připomíná celou řadu významných činů a událostí, jimiž se jmenovaný král během svého života zapsal do dějin. Jako datum "památky" by sice mohlo přijít v úvahu datum úmrtí, s ním však královské nápisy obvykle nijak nesouvisejí, protože bývaly zřizovány ještě za života opěvovaného panovníka (zřejmě na jeho přímou objednávku).⁵⁴

Tři pozorování mohou tuto kuriózní větu osvětlit:

(1) *pozadí formulace*: Věta vyznívá jako pevná formule zřizující "tento den" jako výroční svátek; jedinou blízkou paralelou takového výroku v biblických textech je Ex 12,14:

וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן a bude vám tento den památným znamením

⁵³ Edna Lauden a Liora Weinbach, *Rav Milon Dictionary*, Tel Aviv 1993, 43: בִּדְק בַּיִת – "house cleaning, repairs" (לְעִשׂוֹת בְּדִקְ-בַּיִת).

⁵⁴ Srv. obvyklou "ich-formu", jež patří k základním rysům tohoto žánru.

וַתִּתְּמָם אִתּוֹ חַג לַיהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם a budete jej slavit /jako/ svátek Hospodinův v pokoleních svých

חֲקַת עוֹלָם תִּתְּמָהוּ /jako/ nařízení věčné slavit jej budete

Formulační podobnost první věty je nápadná; shoda je až na variaci termínu פָּזָר ("památné znamení"), resp. עֵרַת ("památné svědectví") a na vynechání dativního "vám" úplná. S ohledem na další rysy této výpovědi se nabízí vysvětlit tuto shodu předpokladem, že autor Jóášova nápisu znal text Ex 12⁵⁵ (běží o notoricky známý text židovské liturgické tradice!) a byl jím – třeba jen podvědomě – ovlivněn.

I tak se ovšem jedná o paralelu věcně dost podivnou: v Ex 12 běží o ustanovení hodu beránka, jenž má být památkou (výročním svátkem) základní soteriologické události ve víře lidu Hospodinova. Vyvedením z Egypta, jež se zde připomíná, Hospodin rozhodujícím způsobem zasáhl do dějinné nouze svého lidu; důvěra v Boží zachraňující jednání – zde zjevené – je jádrem víry Izraele; *proto* má být událost vyvedení z Egypta připomínána a oslavována výročním svátkem (pesach, tzv. velikonoce). V Jóášově nápise oproti tomu běží *pouze* o rekonstrukci chrámu. Zejména v sousedství formulace o "provedení opravy domu", jež vyznívá jako pouhá stavební oprava zchátralé budovy, působí velmi zvláště, že by tento počín mě být připomínán *výročním* svátkem.

(2) *Fenomén výročního svátku*: Pokud se ovšem nejednalo pouze o dílčí stavební úpravu, nýbrž o radikální očistu, resp. statutární obnovu či znovuzřízení svatyně (jak navozuje biblický usus vazby "upevnit trhlinu domu" /s nímž se ovšem formulace nápisu fatálně rozchází!), pak by se jako přímá dějinná paralela nabízel jeden ze svátků, který Izrael dodnes slaví – totiž *chanuka*. Tento *výroční svátek*, jak známo, připomíná znovuzasvěcení jeruzalémského chrámu dne 25. Kislevu 164 ante, kdy byla – řečeno obrazně – "zpevněna trhlinu domu", kterou způsobil Antiochos IV. Epifanes instalací Dia olympského do jeruzalémské svatyně. V návaznosti na argumentaci předchozího odstavce bychom odtud mohli vyvodit, že za formulací "i bude tento den památkou" lze tušit autora, jemuž zněla v uších známá věta z Ex 12,14 a který rovněž znal praxi výročního svátku "znovuzasvěcení jeruzalémského chrámu" (tj. chanuku); takový autor ovšem zcela jistě nemohl být současníkem krále Jóaše (9. st. ante).

(3) *Termín 'édút*: Zřetelnou stopou odkud vítr fouká je v této větě užití termínu עֵרַת ('édút), resp. vazba לעֵרַת ... וְהָיָה (*wehájá ... lá'édút*, "i bude ... památným svědectvím"). Termín עֵרַת sice starověká hebrejšťina zná, ale s poněkud jiným významem. "Svědectví" o Hospodinových slavných činech či zjevené vůli Nejvyššího je v biblických textech synonymem termínů Zákon (Tóra) či "smlouva" (*berít*), v určitých kontextech i termínu "příkaz" či "ustanovení".⁵⁶ Vazba לעֵרַת ... וְהָיָה není v biblické hebrejšťině doložena. Pro význam "památné svědectví", "svědectví na památku" užívá biblická hebrejšťina kratší odvozeninu od téhož slovního kořene: עָד ("svědek", "dosvědčující instance"); ve stejné syntaktické

⁵⁵ Oddíl Ex 12 patří k textům tzv. kněžského kodexu, které rozhodně není možné datovat do doby dřívejší než exilní; jako místo vzniku se obvykle uvádí babylonský exil kolem r. 550 (k současnému stavu bádání viz E. Zenger, *Op. cit.*, 109-122; základní informace též R. Rendtorff, *Op. cit.*, 204-212).

⁵⁶ Srv. např. vazbu אָרוֹן הָעֵדוּת "schrána svědectví" (*kral.* "truhla svědectví"; Ex 26,33; 40,3.21); též אֹהֶל הָעֵדוּת "stan svědectví" (Nu 17,23; 2Pa 24,6) aj.

vazbě jako v Jóašově nápise se vyskytuje např. v Dt 31,26 nebo Iz 19,20.⁵⁷ Formulace Jóašova napsu tedy z hlediska biblické hebrejštiny zaměňuje významy termínů עַד (*éd*) a עָדָת (*édút*); na tom je podezřelé, že to /opět/ odpovídá běžnému jazykovému usu moderní hebrejštiny.

Jinými slovy, za výrokem "i bude tento den památným svědectvím", jak jej nápis formuluje, je možné tušit autora, jenž (a) znal praxi výročního svátku znovuzasvěcení chrámu (tj. chanuku), (b) inspiračně mu zněl v uších výrok Ex 12,14 a (c) jeho jazykový projev byl kontaminován frazeologií dnešní mluvené hebrejštiny. Takový autor ovšem nemohl žít ve starověku, nýbrž jedině v naší současnosti.

(d) zdařilá práce

Obdobným směrem, i když ne s takovou jednoznačností, ukazuje také následující věta – "neboť zdařila se /ta/ práce" (ř. 14). V hebrejštině předexilních textů se – na rozdíl od pozdějšího usu⁵⁸ – sloveso צָלַח v *qalu* neužívá ve vazbě s abstraktním subjektem; běžná je pouze vazba s personálním subjektem (Jr 22,30). Ještě běžnější je však kauzativní užití, kde je přímo či nepřímo vyjádřen působece zdaru (obvykle Bůh či jeho "požehnaný" [Gn 39,2]) – srv. např. formulace v Ž 1,3: יַצְלִיחַ אֱשֶׁר-יַעֲשֶׂה וְכָל ... ([blahoslaven ten muž ...] "a /skrze/ vše, co učiní, bude působit zdar"); napořád se však jedná o výskyty v textech exilních či pozdějších (převaha výskytů je v knihách 1Pa, 2Pa a Da). Výrok "neboť zdařila se /ta/ práce" jako zdůvodnění "památného svědectví tohoto dne" zní pro kontext 9. st. ante značně anachronicky (z hlediska lingvistického i věcného).

(e) hapax legomena

V textu Jóašova napsu se vyskytuje řada termínů a frazeologických spojení, jež jsou v textu hebrejské bible velmi vzácné – některé z nich jsou tzv. *hapax legomena* (unikátní výskyty), jiné se sice objevují několikrát, ale výlučně jen v oddíle o Jóašovi (2Kr 12,4-17) či souvisejících pasážích o zřízení, opravách či zničení Šalomounova chrámu (1Kr 6,2nn; 2Kr 22,5nn a 2Kr 25,8nn).⁵⁹ To znamená, že mezi textem Jóašova napsu a příslušnými biblickými tradicemi existuje velmi úzká, ano doslovná souvislost v rovině *formulovaného textu*. Tato vazba je přitom tolikeronásobná a jde do takových detailů, že nelze uvažovat o

⁵⁷ Iz 19,20: וְהָיָה לְאוֹת וּלְעֵד לְיְהוָה צְבָאוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

"Bude to znamením a svědectvím o Hospodinu zástupů v egyptské zemi."

⁵⁸ Např. Iz 54,17; Jr 12,1; Ez 15,4 aj.; v pozdějších vrstvách biblické hebrejštiny se sloveso צָלַח (*qal*) vyskytuje i v neosobní vazbě – obvykle v negativní výpovědi "/ne/podaří se /to/" (Nu 14,14; Da 11,27).

⁵⁹ Z termínů se jedná zejména o יַצַּע (*jáci'a*, "přístěnek", "přístavba"; ř. 11, 1Kr 6,5.6.10 [vždy *qeré/ketíb* !]), שְׁבָכִים (*šebákím*, "/ozdobné/ mřížování"; ř. 11, 1Kr 7,17.17.18.20.41.42.42; 2Kr 25,17; ve stejné souvislosti též 2Pa 4,12.13 a Jr 52,22.23), לוּלִים (*lúlim*, "točité schodiště" [?]; ř. 12, 1Kr 6,8) a גֵּרָאוֹת (*gerá'ót*, "konzolové nosníky; ř. 12, 1Kr 6,6). Z frazeologie běží zejména o לֵב אִישׁ (*léb iš*, "srdce člověka", "lidský úmysl"; ř. 4, 2Kr 12,5), כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים (*keseš hakkódáším*, "stříbro svatých darů"; ř. 6, 2Kr 12,5), אֶבֶן מַחֲצֵב (*even machcev*, "kámen otesaný"; ř. 7, 2Kr 12,13; 22,6; 2Pa 34,11) – a samozřejmě především o syntagma הַבַּיִת בְּדֶק (*bedeq habbajit*, "trhlina Domu"; ř. 10, 2Kr 12,6.7.8.9.13; 22,5).

náhodě či analogii mimoděčné, nýbrž jen o přímé textové závislosti. Jiným způsobem vícenásobné identické užití svěbytných, jinde nedoložených termínů či formulací nelze vysvětlit.⁶⁰

3. závěr

Na základě uvedených dílčích pozorování si tedy na závěr můžeme položit otázku, jaký je vzájemný vztah Jóášova nápisu a uvedených oddílů Bible a co z nalezené odpovědi vyplývá pro otázku věrohodnosti tzv. Jóášovy tabulky.

Textová závislost biblického podání na Jóášově nápisu ve smyslu shora uvedené Na'amanovy hypotézy⁶¹ se jeví jako značně nepravděpodobná. Nejde jen o to, že doslovné analogie jsou tak mnohočetné a přesné, že by do utváření biblických textů musela být vnesena zcela bezprostřední znalost *textu* nápisu; text by pak již nesměl podléhat žádným pozdějším přepracováním či úpravám. Navíc ovšem, textové analogie se netýkají jediného biblického oddílu (2Kr 12), nýbrž přinejmenším ještě dalších tří (1Kr 6; 2Kr 22 a 25); ty všechny by musely být spoluutvářeny takto doslovně přesným "ohlasem" Jóášova nápisu.

O mnoho pravděpodobnější se zdá být opačné chápání vzájemného vztahu – Jóášův nápis je závislý na textech biblických. Je-li tomu tak, pak ale nemůže být z doby Jóášovy (9./8. st.). Jak by mohl Jóáš či jeho současník – za předpokladu, že nápis byl vytesán za jeho života – citovat z biblického textu, který retrospektivně, hodnotícím způsobem vypovídá o jeho době? Vzhledem k tomu, co víme o problematice vzniku biblických látek a o procesech, jež vedly k ustálení textové podoby knih Královských, nelze pomýšlet na to, že by citáty dnešní podoby *textů* mohly pocházet z doby předexilní.

Vzhledem k tomu, co bylo v úvodu naznačeno o podezřelých okolnostech nálezu a o povaze dosavadních informací o něm, především pak ale na základě porovnání epigrafického textu s texty biblickými – a v neposlední řadě na základě věcných aspektů obsahu textu – nelze než uzavřít tento výklad velmi skeptickým konstatováním: tzv. Jóášův nápis vykazuje závislost na biblickém textu; obsahuje jazykové i věcné prvky, které by v kontextu 9. st. ante působily zcela kuriózně, ano zcela nemyslitelně; řada rysů textu ukazuje na autorský projev moderního současníka, jenž nevyniká dostatečně diferencovanými znalostmi o dějinách hebrejského jazyka, o problematice vzniku biblických látek ani o příslušné oblasti epigrafiky nemá potřebný přehled, spíše než hebrejštinou starověkou mluví novodobou ivrit a vposledu mu běží spíše o Šalomounův chrám než o Jóášovu obnovu. Řečeno lapidárně – tzv. Jóášův královský nápis nejspíše není epigrafickým nálezem století, nýbrž nepřilíš zdařilým podvrhem.

4. epilóg

Nebývá obvyklé, aby závěry textového zkoumání biblistů byly potvrzovány či vyvraceny policejním vyšetřováním. V případě zde zkoumaného předmětu se tak ovšem zřejmě stane. Též

⁶⁰ Hypotetickou možnost, že by všechny zmíněné texty byly nezávisle na sobě odvozeny od společné předlohy, ponechávám stranou jako nepravděpodobnou.

⁶¹ Viz výše, pozn. 10.

dne, kdy autor této studie předkládal výše uvedené poznámky a závěry akademické veřejnosti,⁶² vyšla v izraelském deníku *Ha'arec*⁶³ další zpráva k této věci. Ta odhalila nejen identitu majitele, ale přinesla další informace, jež posilují podezření, že běží o falsum. Oded Golan se doznal, že je vlastníkem předmětu, a výměnou za příslib beztrestnosti jej vydal státním úřadům. Na výsledky komplexního odborného posouzení nálezu nezbývá než si počkat. Výsledky domovní prohlídky u zmíněného sběratele však již nyní promluvily výmluvně – surovinové i nástrojové vybavení utajované dílny pravděpodobně sloužilo i podstatně méně poctivým účelům, než jsou práce restaurátorské.

⁶² Viz pozn. 1.

⁶³ Článek "עודד גולן מסר «כתובת יהואש» תמורת הבטחה שלא יועמד לדין [Oded Golan předal «Jóášovu stélu» výměnou za slib, že nebude postaven před soud]", in: *Ha'arec*, 18.3.2003; za ochotné excerptování článku z hebrejštiny (do anglické verze deníku nebyl zařazen) děkuji Dr. Petru Slámovi.